

Mesnevî- i Şerif'te ve Ali Şîr Nevâyî'nin Türkçe Divanlarında Takva Metaforları Metaphors of Piety in the Mathnavi-I Sharif an Ali Sher Navoi's Turkish Divans

Muhterem SAYGIN¹

Email: muhteremsaygn213@gmail.com

Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-2336-5139>

ÖZET

Kâinatta her şey bir ölçü ve denge üzerine tesis edilmiştir. Bu durum tasavvufta âlem-i suğra diye nitelendirilen, ruh ve bedenden oluşan insan için de geçerlidir. Maalesef günümüzde madde-mana dengesi, madde lehine bozulmaya başlamıştır. Böylece nefsinin hevesleri peşinde koşan, vicdani değerlere yabancı, tüketim odaklı ve doyumsuz bir insan tipi ortaya çıkmaktadır.

Sözcük anlamı korunmak, sakınmak olan takva Allah'tan korkarak onun yasakladıklarını terk etmek; Allah'ın rızasını kazanmak için onun emirlerini yerine getirmek manasına gelen bir din ve tasavvuf terimidir. Takva, İslamiyet'te ve tasavvufta mühim bir yere sahiptir. Kısaca takva, kulun Allah korkusuyla veya ona saygı duyarak nefsini dizginleyebilmesidir. Bu bakımdan takva, kişiyi nefsinin esiri olmaktan koruyan bir kalkan gibidir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (1207-1273) dinî tasavvufî öğütleri içeren Mesnevî adlı eseri, insanlar tarafından çok beğenilmiş ve bu eserin başka dillere pek çok kez çevirileri yapılmıştır. Ayrıca, Mesnevî sözlükleri ve şerhleri de hazırlanmıştır. Mesnevî'de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, İslam'da ve tasavvuf kültüründe mühim bir yere sahip olan takvaya önemi nispetinde yer vermiştir. Metafor, sanatkârların dile estetik bir hususiyet kazandırma yöntemlerinden biridir. Bu çalışmanın hedeflerinden biri Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevîde takvayı nasıl algılandığını, anlamlandırdığını ve anlattığını ortaya koymak; söz konusu eserde geçen takvayla ilgili metaforları açıklamaktır.

Ali Şîr Nevâyî (1441-1501), edebiyatımızın güzide şahsiyetlerindendir. O; Garâ'ibü's-Sıgar, Nevâdirü's-Şebâb, Bedâyi'u'l-Vasat ve Fevâidü'l-Kiber adlı divanlarında takva kavramına kapsamlı bir şekilde yer vermiş, takvayı farklı hayal ve tasavvurlar içinde ele almıştır. Bu çalışmanın diğer amacı Ali Şîr Nevâyî'nin yukarıda adı geçen dört Türkçe divanında takvayı hangi hayal ve tasavvurlar çerçevesinde ele aldığını açıklamak, söz konusu divanlarda takva hakkında oluşturulan metaforları tetkik etmektir. Ayrıca tablo ve grafikler yardımıyla Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Ali Şîr Nevâyî'nin takva hakkında oluşturdukları metaforlar karşılaştırılmakta, farklılık ve benzerlikler tespit edilerek bazı çıkarımlarda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî, Ali Şîr Nevâyî, Takva, Metafor.

ABSTRACT

Taqwa, meaning to protect or abstain, is a religious and Sufi term that conveys the idea of fearing God, abandoning what He has forbidden, and fulfilling His commands to earn His approval. Taqwa holds a significant place in Islam and Sufism. In short, taqwa is the ability of a servant to restrain their desires through fear of God or respect for Him. In this respect, taqwa is like a shield that protects a person from becoming a slave to their desires.

Mevlânâ Jelâleddin-i Rûmî's (1207-1273) Mathnavi, a work containing religious Sufi advice, was highly acclaimed and has been translated into many languages. Mathnavi dictionaries and commentaries have also been prepared. In the Masnavi, Mevlânâ Jelâleddin-i Rûmî emphasizes the importance of piety, which holds

¹ Dr. Millî Eğitim Bakanlığı, Denizli/Merkezefendi Nalan-Mustafa Kaynak Bilim ve Sanat Merkezi, Denizli-TÜRKİYE

a significant place in Islam and Sufi culture. Metaphor is one-way artists imbue language with an aesthetic quality. One of the objectives of this study is to reveal how Mevlânâ Jelâleddin-i Rûmî perceives, interprets, and describes piety in the Masnavi, and to explain the metaphors related to piety found in the work.

Ali Sher Navoi (1441-1501) is one of the distinguished figures of Turkish literature. In his divans (Gara'ibü's-Sığâr), Nevâdirü's-Şebâb, Bedâyi'u'l-Vasat, and Fevâidü'l-Kiber), he comprehensively addressed the concept of piety, exploring it within various imaginations and conceptions. Another aim of this study is to explain the framework within which Ali Sher Navoi addressed piety in the aforementioned four Turkish divans and to examine the metaphors related to piety created in these divans. Furthermore, the metaphors of piety created by Mevlânâ Jelâleddin-i Rûmî and Ali Sher Navoi are compared using graphics, highlighting differences and similarities and drawing conclusions.

Keywords: Mevlânâ Jelâleddin-i Rûmî, Mathnavi, Ali Sher Navoi, Piety, Mataphore.

GİRİŞ

Takva, Allah'ın emir ve yasaklarına uyma konusunda kişinin taşıdığı hassasiyettir. Takvayı sadece dinin hükümlerine uyma konusunda hassas davranmak olarak değerlendirmemek gerekir. Müslüman nasıl ki gayrimüslimlerin ülkesinde gıda maddelerinin içerisinde alkol veya domuz eti olup olmadığı konusunda kılı kırk yarıyorsa ve bunu takvanın bir gereği olarak görüyorsa rüşvet, vakıf malları, velâyet, vesâyet, miras gibi konularda, işçi-iş veren ilişkilerinde, okul, hastahane ve kamuya ait mallar konusunda da titiz davranmak zorundadır. Tabiata ve canlılara saygı duymak ve onlara zarar vermemek takva kavramı çerçevesinde değerlendirilmelidir (Uludağ, 2010, s. 485).

Mesnevî-i Şerîf kâmil insan, erdemli toplum şiarıyla insanın ve toplumun tekamülünü sağlamak için yazılmış bir eserdir. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî bunu Mesnevî-i Şerîf'in ilk cildindeki önsözde şöyle dile getirmiştir: “Şüphe yok ki Mesnevî gönüllere şifadır, hüznüleri giderir, Kur'an'ı apaçık bir hâle koyar, rızıkların bolluğuna sebeb olur, huyları güzelleştirir” (Mesnevî, 1/ Önsöz). Yine Abdurrahman-ı Câmî'nin Mevlânâ için söylediği “Peygamber değil fakat kitabı vardır” sözü Mesnevî'nin bu işlevini hatırlatmaktadır (Ceyhan, 2004, s. 326). Mesnevî'de üzerinde önemle durulan din ve tasavvuf terimlerinden biri de takvadır. Mevlânâ bu kavramı etkileyici bir biçimde anlatabilmek için bazı metaforlardan yararlanmıştır. Çalışmanın hedeflerinden biri Mesnevî'deki takva metaforlarının mahiyetini açıklamaktır. Bu çalışmada Mesnevî'den yapılan alıntılar, Veled (Çelebi) İzbudak'ın Mesnevî tercümesinden alınmıştır.

İslam edebiyatı geleneğinde din ve tasavvuf terimleri şairler tarafından ayrıntılı bir şekilde edebî eserlerde işlenmiştir. Ali Şîr Nevâyî Garâ'ibü's-Sığar, Nevâdirü's-Şebâb, Bedâyi'u'l-Vasat ve Fevâidü'l-Kiber adlı divanlarında takvayı, aşk kavramıyla da ilişkilendirerek farklı tasavvurlar çerçevesinde ele almıştır. Şairin başvurduğu yöntemlerden biri de metaforlardır. Çalışmanın amaçlarından bir diğeri de söz konusu eserlerdeki takva metaforlarını açıklamak ve Mevnevî-i Şerîf'te oluşturulan takva metaforlarıyla benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır.

1. İslam ve Tasavvufta Takva

İslam'ın esası iyiliği emretmek kötülüğü nehy etmektir. Dolayısıyla takva iyiliği emir, kötülüğü nehiy konusunda kulun hassas davranması ve bu konuda kaygılanmasıdır. Takva, korumak, korunmak, sakınmak, saygı göstermek, itaat etmek, dindar olmak, korkmak, çekinmek manasına gelen vikâye masdarından gelmektedir (Uludağ, 2010, s. 484).

Türkçe sözlükte takva “1. Allah'tan korkma. 2. Dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp buyurdıklarını yerine getirme, züht” denilerek tanımlanmıştır (Akalin vd. 2011, s. 2254). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat adlı eserde “Allah'tan korkma Allah korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden kaçınma” (Devellioğlu, 2003, s. 1028), Kâmûs-ı Türkî'de “Allah'tan korkup menhiyâtten çekinme, tevakkî, perhizkârlık, züht” (Şemseddin Sami, 1978, s. 336), Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye adlı sözlükte “Günahtan sakınmak, kendini gözetmek, Allahüteala hazretlerinden korkmak” (Redhouse, 2016, s. 474), Lügât-i Nâcî'de “Cenâb-

ı Hak'tan sakınma, mahâfetu'llah ile menâhîden tevakkî" (Kartal, 2021, s. 686) Arapça-Türkçe Sözlükte "Allah korkusu" (Kantar, 2010, s. 208) denilerek tarif edilmiştir.

Dinî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi'nde günah işlemekten ve ilahî cezadan sakınmak, Allah'ın emir ve yasaklarına uymak, şeriatın adabına uygun davranmak denilerek açıklanmış; takvanın insanın suretini tezyin, siretini tenvir, uhrevi saadetini temin edeceği ifade edilmiştir (Bilmen, 1967, s. 28).

Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü'nde kelimenin Arapça korkma, sakınma ve kaygılanma anlamına geldiği söylenmiş, dini derin bir anlayışla yaşama ve dinde hassaslık olarak tanımlanmış, takvanın dışı Allah'ın hududunu muhafaza etmek, içi ise ihlas ve niyet olarak görülmüştür. Ayrıca aynı eserde takvanın "1. Avamın takvası: Bu sahibini ebedî cehennemden korur, 2. Havassın takvası: Sahibini cehenneme girmekten korur. 3. Ehassın takvası: Sahibinin cennette derecesini yükseltir ve Allah'ı müşahedeye lâayık kılar" denilerek takvanın üçe ayrıldığı belirtilmiştir (Cebecioğlu, 2014, s. 472).

Kur'an-ı Kerim'de takva, Allah katındaki gerçek üstünlük ölçütü (Hucurat, 49/13), azık edinen için azığın en hayırlısı (Bakara, 2/197), insanlar için bir örtü ve ziynet elbisesi (A'râf, 7/26) olarak nitelendirilmiştir.

Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri adlı eserde takvanın Arapçada canlı bir varlığın dışarıdan gelen tehlikelere karşı kendini koruması anlamına geldiği söylenmiştir. Kur'anda bu kelimenin insanı manevi azaptan ve bu azaba sürükleyecek davranışlardan korunmak anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Aynı eserde takvanın Kur'an'da üç farklı manada kullanıldığı ifade edilmiştir. Bunlardan birincisi şirkten korunmak, ikincisi İslam'a girdikten sonra büyük veya küçük günahlardan sakınmak, üçüncüsü ise kalbi, meşgul edecek her şeyden temizleyip Allah'a tam yönelmek anlamında sâf dindarlığı karşıladığı ifade edilmiştir (Ateş, C. 1 1988, s. 99).

Takva ile aynı kökten olan ittikâ, takî, etkâ, müttakî gibi diğer türevleri ve bunların fiil biçimleri Kur'an-ı Kerim'de 285 yerde geçmektedir. Takva kelimesi ise Kur'an-ı Kerim'de 17 ayette zikredilmiştir. Genel olarak müfessirler takvaya sözcük anlamından hareketle "Allah'tan korkun" manasını vermişlerdir. Takva, söz konusu edilen anlamı içermekle birlikte sevenin sevdiğinin gönlünü incitmekten çekinmesi, yaratana karşı saygı ve sorumluluk duyma hassasiyetini de ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kavramı "Allah bilinci, Allah'a karşı sorumluluk bilinci" bağlamında da düşünmek mümkün görünmektedir. Takva sahibi anlamına gelen müttakî sözcüğü Kur'an-ı Kerim'de 48 ayette geçer. Bu ayetlerde takvanın faziletlerinden, takva sahiplerinin özelliklerinden ve onlara verilecek mükafatlardan bahsedilmiştir (Uludağ, 2010, s. 484).

Takva ile ilgili pek çok hadis nakledilmiştir. Bu hadislerden bazıları şunlardır: "Mümin Allah'a duyduğu saygı nisbetinde O'nun katında değerlidir" (Buhârî, Menâkıb, 1; Müslim, Fezâ'il, 168). "Hz. Peygamber insanlar içinde en çok takvâya sahip kimsedir" (Buhârî, İ'tisâm, 27; Müslim, Sıyâm, 74). Bir kutsî hadiste evliyanın takva sahibi müminler olduğu ifade edilmiştir (Ebû Dâvûd, Fiten, 1). Takva ile ilgili olarak bir hadiste şüpheli olan şeylerin terkedilip şüpheli olmayanlara yönelmesi tavsiye edilmiştir (Buhârî, Büyû, 3; Tirmizî, Kıyâmet, 60; Ebû Dâvûd, Büyû, 3). Yine günah işlemekten sakınmayla ilgili olarak "Günah seni rahatsız eden ve gönlüne yatmayan şeydir" denilmiştir (Müslim, Birr, 14; Tirmizî, Zühd, 52). Hz. Peygamber eliyle göğsüne işaret ederek, "Takvâ buradadır" demiş (Müslim, Birr, 32; Tirmizî, Birr, 18) ve "Allahum, nefsim/kalbime takvâsını ver!" diye dua etmiştir (Müslim, Zikir, 73; Nesâî, "İsti'âze, 13). Peygamberimiz takva sahibi bir müminin ahlakının da güzel olacağını söylemiştir (Tirmizî, Birr, 55).

2. Diğer Kavramlarla İlişkisi

İnsan kendisine, ailesine, çevresine, doğaya, içinde yaşadığı topluma ve yaratıcıya karşı sorumludur. Dolayısıyla insan, Allah'a saygının yani takvanın sonucu olarak onun yarattıklarına da saygı göstermelidir. Aile içinde, komşuluk ilişkilerinde, trafikte, sokakta, kamu kurumlarında, alışverişte, iş yaşamında kısaca sosyal yaşamın her alanında birbirimizin haklarına ve doğadaki canlılara karşı saygılı ve adil olmalıyız. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Ey iman edenler, adil şahitler olarak Allah için hakkı ayakta tutun. Bir topluluğa olan kininiz, sizi adaletten alıkoymasın. Adalet yapın. O takvaya daha yakındır" (Mâide, 5/8) denilmiştir. Hak, hukuk konusunda titiz davranmak, kul hakkını gözetmek takvanın gereğidir.

İç disipline sahip olamamak ve öz denetimi sağlayamamak günümüz insanının mühim sorunlarından. Kişinin Allah'tan korkarak veya ona saygı duyarak nefsinin isteklerini sınırlandırabilmesi yani gerçek manada takvaya sahip olması insanda öz denetim ve iç disiplinin oluşumuna katkı sağlar.

Allah'a inanmayan bir insanın takva sahibi olmasını bekleyemeyiz. Bu sebeple iman, takvanın ön koşuludur. Kur'an'da, "Eğer mümin iseniz Allah'a karşı takvâ sahibi olunuz" buyurularak (Mâide, 5/11, 57, 88) takva ile iman arasındaki ilişkiye işaret edilmiştir (Uludağ, 2010, s. 485).

Takva sözcüğü, Kur'an-ı Kerim'de üç anlamda kullanılmıştır: Birincisi haşyet ve heybet manasıdır. Allahu Teala şöyle buyurmuştur: "Yalnız benden korkun" (Bakara, 2/41). "Allah'a döndürüleceğiniz bir günden sakının" (Bakara, 2/281). İkinci manası taat ve ibadettir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ey imân edenler! Allah'tan hakkıyla korkun" (Al-i İmran, 2/102). Bu ayetin tefsirinde İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah'a hakkıyla itâat edin." Mücahid de şöyle demiştir: "Bu, itâat edip isyan etmemek; zikredip (hatırlayıp) unutmamak ve şükredip nankör olmamaktır" Üçüncü manası ise kalbin günahlardan temizlenmesidir. İşte bu hakiki takvadır (Erginli, 2006, s. 999).

Takva, kulun Allah'tan korkup ona saygı duyarak nefsinin isteklerini kontrol etmesidir. Bu durum insanı günahlardan sakınmaya, Allah'ın yasakladıklarını terk etmeye sevkeder. İbn Atâ sabrı, nefsin arzularından uzak durmak diye tarif etmiştir (Muratoğlu, 2018, s. 46). Takva sahibi olmak zordur ve bu durum sabır gerektirir.

Takva, kulun rabbine derin bir saygı duymasına vesiledir. Bu durum onun kalbinde edebi muhafaza etmesini, eylemlerinde ve ilişkilerinde edep çerçevesinde hareket etmesini sağlar. Allah'ın ve O'nun şiarlarının tâzîmi, takvadan kaynaklanır (Erginli, 2006, s. 193).

Havf, Arapçada korku anlamına gelir. Bir din ve tasavvuf terimi olarak "Allah'ın kahrından korkarak dinde sabit olmak demektir. Bunun zıddı recâ (umma, ümidli olma)'dır. Diğer bir tarife göre havf, yasaklanan şeylerden ve günahlardan utanmak ve bu hususta üzüntü duymak demektir." (Cebecioğlu, 2014, s. 199). Tasavvufta havfin çeşitli makamları olduğu ifade edilmiştir: "Havfin ilk makamı takvadır. Bu makamda muttaki, sâlih ve âmil olanlar bulunur. Havfin ikinci makamı hazerdir (sakınmadır). Bu makamda zahidler, vera ve huşu sahipleri bulunur. Üçüncü makam haşyettir. Bu makamda âlimler, âbidler ve muhsinler bulunur. Dördüncü makam veceldir. Bu, zikredenlerin, muhiblerin (gönülden Allah'a bağlananların) ve ariflerin makamıdır. Beşinci makam işfâktır (Rabb'e saygıdan dolayı kötülükten sakınmaktır). Bu, siddikların, şehidlerin, muhiblerin (sevenlerin) ve mukarrebın sınıfından hususi olanların makamıdır. Bunların korkusu, ceza endişesiyle elde edilen şeyleri görmekten değil, sıfatın sahibinden dolayı sıfatları bilmekten kaynaklanır" (Erginli, 2006, s. 497). Bu açıklamalardan havf ve recanın takvayla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

İffet, şehvet kuvvetinin akıl ve şariat doğrultusunda terbiye edilmesidir (Erginli, 2006, s. 413). Dolayısıyla Allahtan korkan, onun yasakladıklarından çekinen kişinin iffetini muhafaza etmesi beklenir.

İbadetin iki şartı vardır: Biri gayret ve çalışma neticesinde elde edilen iktisab, diğeri ise sakınma manasındaki ictinabdır. İktisab taat fiilleri işlemek, ictinab masıyyet ve kötü işlerden uzaklaşmaktır. Bu ise takvadır (Erginli, 2006, s. 406). Dolayısıyla itaat, ibadet ve takva arasında da münasebet bulunmaktadır.

İslam dininin esası iyiliği yayma, kötülüğü yasaklamadır. Allah'tan korkan ve Allah'ın rızasını kazanmak isteyen kişi bu anlayış üzere yaşamını şekillendirmelidir. Bu sebeple takva sahiplerinin ihlaslı, ahlaklı ve dürüst olması beklenir. "Allah'ın kuluna verdiği en güzel şey takvadır; bütün faziletlerin kaynağı olan takvânın temeli ihlâstır. Takva güzel ahlâk ve helâl lokmadır. Tevekkül, rıza ve sabır takvanın göstergesidir" (Uludağ, 2010, s. 486).

Tasavvuf terimlerinden vera', takva ile hemen hemen aynı anlamdadır. Vera' "Allah'tan korkarak şüpheli şeylerden kaçınmak, mubah ve mekruhlarda bile titiz davranmayı ifade eder. Kulun gazab veya rıza hâlinde gayrıyı konuşmaması, bütün gayretini Allah rızasına yöneltmesidir" (Cebecioğlu, 2014, s. 524). Takva ve vera' sahipleri sürekli nefis muhasebesi yaparlar. Taat, havf, reca, vera', nefis ve takva arasında şöyle bir ilişki bulunmaktadır: "Tâat; kurtuluşun yolu, ilim ise bu yolun rehberidir. Tâatın aslı (temeli) verâ, verânın

aslı takva, takvanın aslı nefis muhasebesi, nefis muhasebesinin temeli ise havf ve recâdır” (Erginli, 2006, s. 337).

Dünya hayatı geçicidir. Kur'an-ı Kerim'de bu husus pek çok ayette ifade edilmiştir. Bu ayetlerden bazıları şunlardır: “Dünya hayatı, gurur metaından başka bir şey değildir” (Âl-i İmrân, 3/185). “Dünyanın metai azdır. Ahiret ise muttakiler için daha hayırlıdır...” (Nisâ, 4/77). “Dünya hayatı sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir” (En'âm, 6/32). Takvayla ilgili bir diğer terim de zühttür. Züht, kişinin dünyaya rağbet göstermemesidir. Allah'tan korkan ve ona saygı duyan gerçek takva sahipleri dünyaya karşı perhizkar bir tutum içinde olurlar.

Kainat, Allah'ın yarattığı güzelliklerin müşahede edildiği bir yerdir. “Kâinat ve içindeki her şey nakıştır. Kitaptan nasıl kâtip, yazar; tablodan nasıl ressam akla gelirse, bu kâinatı görünce de hemen hâtıra onu yaratan gelmelidir. Zaten kâinat, Allah'ın bilinmesi için yaratılmıştır. Allah kendisini bildirmek için kâinatı halk etmiştir” (Karabey, 2017, s. 146). Tasavvufta müşahede ve tefekkür bir ibadet gibi telakki edilmiştir. Kulun Allah'ın sonsuz kudretini müşahede ederek tefekkür etmesi onun takvasını artırır: “Tefekkürden müşahede ve takva neşet eder” (Erginli, 2006, s. 269).

3. Bazı Mutasavvıflara Göre Takva

İbn Mesrûk'a göre takva, Allah'a duyulan saygının semeresidir. Allah'ın yarattıklarına saygı göstermek, Allah'a olan saygının sonucudur. Kul bu saygıyla takvanın hakikatine erer. Muhâsibî'ye göre kalpteki gerçek takva ibadetlerde Allah'ın rızasını, beden ve organların takvası ise hak, hukuk gözetmekten ibarettir (Uludağ, 2010, s. 486).

El-Nehrecûrî takvayı insanları ahiret yurduna ulaştıran bir vasıta olarak düşünmüş ve şöyle demiştir: “Dünya deniz, âhiret de sahildir. Takva gemi, insanlar da yolcudur” (Kuşayrî, 1978, s. 109). Cürcanî bu terimi, “icabettiren fiillerden kendini uzak tutarak korunmak” şeklinde tanımlamıştır (Cebecioğlu, 2014, s. 472).

Her konuda olduğu gibi takva hususunda da ölçülü olmak gerekir. Ebû Osmân “takva tam hududunda durmaktır. Bu hududun ne gerisinde kalmaz, ne de onu aşmadır” (Kuşayrî, 1978, s. 119) demiştir.

Takvanın kulun kalbine yerleşmesi gerekir. Bu hususta Ca'fer bin Muhammed “kul ile varlık arasında gerekli olan kulun kalbine takvanın yerleşmesidir. Takva kalbine yerleşince de oraya ilmin bereketi konaklar ve kuldun dünya sevgisi gider” (Kuşayrî, 1978, s. 114) demiştir.

Hoca Ahmet Yesevî; zahitlere züht, amel ve takvanın gerektiğini (Tatçı, 2016, s. 172), daima züht ve takva eyleyenin Hakk'ın didarını görmeye nail olacağını (Tatçı, 2016, s. 205), ahir zaman şeyhlerinden bahsettiği şiirinde ise onların suretini düzeltip züht ve takva kılmayıp iç âlemlerini bozduklarını (Tatçı, 2016, s. 188) ifade etmiştir.

Gazzâlî takvayı “müminin iradesiyle kalbini kötülüklerden arındırması” şeklinde tanımlamıştır. Gazzâlî, Kur'an'da takva kavramının “haşyet ve havf” (el-Bakara 2/41), “itaat ve ibadet” (Âl-i İmrân 3/102), “kalbi günahattan koruma” (en-Nûr 24/52) anlamında kullanıldığını dikkat çekmiş; gözün, kulağın, dilin, kalbin ve midenin takva bakımından beş önemli organ olduğunu belirtmiştir (Uludağ, 2010, s. 486).

Ebû Ali Şakik Bin İbrâhîm El-Belhî'ye göre bir insanın takvası üç şeyde belli olur. Bir şeyi alışında, bu şeyden kendini alıkoyuşunda ve sözünde (Kuşeyrî, 1978, s. 65). Ebu's-Serî Mansûr Bin Ammâr'a göre takva âriflerin en güzel elbisesidir (Kuşeyrî, 1978, s. 79). Ebu'l-Favâris Şâh Bin Şücâ El-Kirmânî'ye göre takvanın alameti veradır. Veranın alameti ise şüpheli şeylerde durmaktır (Kuşeyrî, 1978, s. 92).

Kulun ibadet ve taatına güvenmemesi, bunları gösteriş için yapmaması gerekir. Muhâsibî, takva sahibi olduğunu sanıp büyüklenen ve başkalarını hor gören sözde dindarlardan bahsederken bunların şeytanın kandırdığı kimseler olduğunu, gerçek takva sahiplerinin kendini başkalarından önemsiz, başkalarını kendinden değerli görmesi gerektiğini söylemiştir. Vâsîfî ise bu hakikati “Takvâ kulun kendini takvâsından korumasıdır” diyerek dile getirmiştir. (Uludağ, 2010, s. 486)

4. Mesnevî-i Şerîf'te Takva

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevîde takvayı genellikle sözlük anlamıyla veya dinî tasavvufî bir terim manasında kullanmıştır. Mesnevî'de Kayser elçisinin Emîrûlmü'minîn Hz. Ömer'i bir ağaç altında uyur bulması hadisesinin anlatıldığı kısımda Hz. Ömer'i gören elçinin onun heybetinden ürpermesi tasvir edilirken takvanın sözcük anlamı da anımsatılarak Allah'tan korkarak takva yolunu tutan kişinin hâinden cin ve insanların korkacağı söylenmiştir. “*Bir kişi Hak'tan korkup takva yolunu tuttu mu; cin olsun, insan olsun, onu kim görse korkar*” (Mesnevî, 1/ 114).

Takva, kulun Rabbine olan saygısından ve korkusundan onun emirlerini yerine getirme ve yasakladıklarını terk etme konusunda taşıdığı kaygıdır. Dolayısıyla takva sabır gerektirir. Mesnevîde takva anında gösterilen sabrın tesiri şu sözle anlatılmıştır: “*Davâ zamanı göğüsleri doğuya benzer, fakat takva zamanı sabırları, adeta bir şimşektir*” (Mesnevî, 6/ 11).

Mesnevîde takva ile kanaat arasındaki ilişkinin açıklandığı kısımda kanaatin sıkıntılarına katlanmanın da takvadan kaynaklandığı söylenmiştir. “*Böyle adam, takvasında kanaat bucağına kaçır, yoksul gibi nekesliğinden, tembelliğinden değil! Kanaattan meydana gelen darlık, takvadandır*” (Mesnevî, 4/ 251).

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye göre din ve takvası olan kişi iyi işler işler ve dünya bu iyi işler sayesinde düzelir: “*Senin takvan, dinin var, iyi işler işlersin, öyle ki âlem, onlarla düzelir, kurtuluşa erer*” (Mesnevî, 6/ 24).

Mesnevî'de eşek dünyayı ve şehveti simgelemektedir (Cebecioğlu, 2010, s. 433). Takva, irade ve iman sahiplerine has bir mefhumdur. Bu durum, namus ve takvanın eşekte bulunmayacağı söylenerek anlatılmıştır. “*Eşek, nerde, namus ve takva nerde? Eşek, korkuyu, ürkmeyi, ricayı ne bilir?*” (Mesnevî, 6/ 306).

Ebu Hureyre'den (r.a.) nakledildiğine göre peygamberimiz bir gün ashabına müflis kimdir diye sormuş, ashap parası ve malı olmayan kişidir cevabını vermiştir. Bunun üzerine peygamberimiz “*Şüphesiz ki ümmetimin müflisi kıyamet günü namaz, oruç ve zekât sevabıyla gelip fakat şuna sövüp buna zina isnad ve iftirası yapıp, şunun malını yiyip, bunun kanını döküp, şunu dövüp bu sebeple iyiliklerinin sevabı şuna buna verilen ve üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biterse, hak sahiplerinin günahları kendisine yükletilip sonra da cehenneme atılan kimsedir*” buyurmuştur (Müslim, Birr 59; Tirmizî, Kıyamet 2). Mesnevîde bu hadis anımsatılarak takvası olmayan kişinin durumu müflise benzetilmiştir. “*Ben, onu bir mecliste gördüm, takvası yok bir müflisten ibaret*” (Mesnevî, 2/ 261).

Klasik edebiyat geleneğinde zahit, ibadetini riya için yapan bir tip olarak gösterilmiştir. Mesnevîde bu hususla ilgili bir kıssa anlatılmış ve takva göstermek deyimi, gösteriş için ibadet etmek anlamında kullanılmıştır. “*Bir beyin, kölesine, git, şarap getir demesi. Köle şarap testisiyle şarap getirirken doğrulukla emreden bir zahidin, yolda bir taşla testiye kırması. Emir, duyunca zahidi tedibe gitmesi. Bu vak'a İsa aleyhisselam zamanında oldu. O vakit daha şarap haram edilmemişti. Fakat zahit, takva göstermede ve halkı zevkten alıkoymaktaydı*” (Mesnevî, 5/ 280).

Takva sahipleri ifadesi Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayette zikredilmiştir (Bakara, 2/66, Tevbe, 9/36, Tevbe, 9/44, Tevbe, 9/123, Hüd, 11/49, Hicr, 15/45, Nahl, 16/30-31, Meryem, 19/13, Meryem, 19/18, Meryem, 19/63, Meryem, 19/72, Meryem, 19/85, Meryem, 19/97, Nûr, 24/34, Furkan, 25/15, Furkan, 25/74, Şuarâ, 26/90, Kasas, 28/83, Zümer, 39/61, Muhammed, 47/15). Mesnevîde bu ifadeye iktibas yapılmıştır. “*Mademki sen böyle istiyorsun. Tanrı da böyle istiyor. Tanrı, takva sahiplerinin dileğini ihsan eder*” (Mesnevî, 4/ 1). “*Hatta o takva sahibi, yalnız kendi halini görmez... Batıdakilerin halini de görür, doğudakilerin halini de!*” (Mesnevî, 4/ 272). “*Ey kardeş, şu düğümün açılmasına çare nedir? İsrailoğlu dedi ki: Bunu takva sahibi içer. Takva sahibi de Firavun'un gittiği yoldan usanan, Musa'laşan kişidir*” (Mesnevî, 4/ 276).

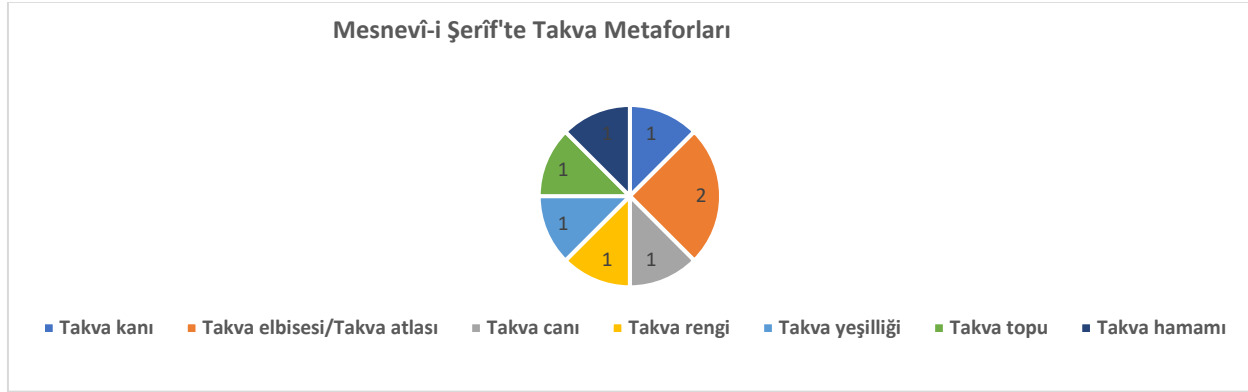
Mesnevîde takva sahipleri ifadesi üzerinden bazı derecelendirmeler yapılarak takva sahiplerinin imamı, takva sultanı gibi tabirlere yer verilmiştir. “*Ey takva sahiplerinin imamı, bu hayallere kapılanları, yakın makamına kadar götür!*” (Mesnevî, 4/ 120).

Mevlânâ, Mesnevî-i Şerîf'te Ebüyezid'in Hasan Harkânî'nin doğacağını yıllarca önceden müjdelemesi, onun suret ve siretine dair bilgiler vermesi ve tarihçilerin tahkik için bunları yazdıklarını anlattığı bölümde Ebüyezid için takva sultanı tabirini kullanmayı tercih etmiştir. “Bir gün o takva sultanı, dervişleriyle sahradan geçerken, Ansızın ona Rey civarında Harkan tarafından bir kokudur geldi (Mesnevî, 4/ 147).

5. Mesnevî-i Şerîf'te Takva Metaforları

Yunanca meta (öte) ve pherin (taşımak, yüklenmek) sözcüklerinin birleşmesinden oluşan metafor, bir yerden başka bir yere götürmek manasına gelir (Lakoff ve Johnson, 2015, s. 15). Metafor, bir varlığın bazı yönlerinin başka bir varlığa aktarıldığı zihinsel ve dilbilimsel süreçlerdir (Cebeci, 2013, s. 10). Monroe Beardsley, metaforu minyatür bir şiire benzetmiştir (Lakoff ve Johnson, 2015, s. 9). Sanatkârlar metaforu sözcüğe yeni anlamlar ve çağrışımlar yükleyerek onu çok anlamlı ve derinlikli hale getirmek; ifadeye estetik bir boyut kazandırmak, duygu, düşünce, kavram ve hayalleri daha etkili anlatmak için kullanırlar. Mesnevî'de takvayla ilgili oluşturulan metaforlar aşağıda grafikte gösterilmiştir.

Grafik 1: Mesnevî-i Şerîf'te Takva Metaforları

5.1. Takva Kanı

Mesnevî-i Şerîf'te dünya tuzağa, emeller ise o tuzağın tanelerine benzetilmiş; emellerin takvayı yok etmesi takvanın kanını dökmek ifadesiyle somutlaştırılmıştır. “İstek yok mu? İşte o, sıçramak, kaçmaktır; onun adaletine karşı takvanın kanını dökmektir” (Mesnevî, 6/ 33).

5.2. Takva Atlası/ Takva Elbisesi

Mesnevî'de Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden iktibaslar yapıldığı gibi Kur'an'ın üslup özelliklerinin taklit edildiği bölümler de vardır. Kur'an-ı Kerim'de “Ey Ademoğulları, biz sizin çirkin yerlerinizi örtecek bir elbise ve size süs kazandıracak bir giyim indirdik (var ettik). Takva ile kuşanıp donanmak ise bu daha hayırlıdır” (A'râf, 7/26) denilmiştir. Mesnevî'de benzer şekilde takvanın elbise veya atlastan bir giysi olarak tasavvur edildiği metaforlar vardır. “İşsizlerle masal arıyanlar, o Türke benzerler, gaddar ve aldatıcı âlem de o terziye benzer. Şehvetler ve kadınlar, bu dünyanın gülünç şey söylemesidir. Ömür, ebedilik kaftanı ve takva elbisesi dikilmek üzere o terzinin önüne verilmiş atlas kumaştır” (Mesnevî, 6/ 138). “Sırtındaki takva atlasıyla ülfet nuru, hamdetmesinin nişanesidir” (Mesnevî, 4/ 144)

5.3. Takva Canı

Mesnevî'de şeriat ve marifet kavramlarından bahsedilen bölümde şeriat ve takvanın canı Allah'ı tanımak olarak nitelendirilmiştir. “Şeriatın canı da ariftir, takvanın canı da. Marifet, geçmiş zamanlardaki zahitliğin mahsulüdür” (Mesnevî, 6/ 167).

5.4. Takva Rengi

Renk ve nakış, tasavvuf edebiyatında dünyadaki geçici güzellikleri simgeler. “*Dünya da eski deyimle televvün yani renkler âlemdir. Kâinat ve içindeki her şey nakıştır. Onu yapan ise Allah’tır*” (Karabey, 2017, s. 146). Mesnevî’de dünyadaki güzelliklerin geçici olduğu vurgulanmış, baki olanın ise doğruluk, takva ve yakın rengi olduğu söylenmiştir. “*İbadet edenlerdeki doğruluk, takva ve yakın rengi, ebediyen bakidir*” (Mesnevî, 1/ 375).

5.5. Takva Yeşilliği

Mesnevîde şehvet ateş, takva yeşillikle ilişkilendirilmiş ve takva yeşilliği ifadesine yer verilerek Hz. İbrahim’in ateşe atılıp ateşin bir gül bahçesine dönüşmesi hadisesi hatırlatılmıştır. “*Şulelenip duran şehvet ateşini takva yeşilliği, hidayet nuru haline soktunuz; hırs ateşiniz bilim, bilgisizlik karanlığı ilim oldu; hırs ateşinizi attınız, o ateş diken gibiydi, gül bahçesine döndü*” (Mesnevî, 2/ 196-197). Ayrıca yeşil bereketin remzidir dolaylı olarak takva ve bereket arasında bir münasebet kurulmuştur.

5.6. Takva Topu

Mesnevî’de Dekukî’nin hikâyesinin anlatıldığı bölümde onun dini konulardaki bilgisi vurgulanmış ve Dekukî’nin takva topunu meleklerden çeldiği söylenerek onun takvası övülmüştür. Takva kavramı, gûy u çevgân oyunu üzerinden somut bir şekilde anlatılmıştır. “*Dekukî fetvada âdeta halkın imamıydı, takva topunu meleklerden bile çelmişti*” (Mesnevî, 3/ 158).

5.7. Takva Hamamı

Hamam insanların yıkanıp kirlerinden arındığı bir mekândır. Takva da kulu günahlarından arındırır. Hamamın içinde ateş yakılan bölüme külhan denir. Külhan hem hamamı aydınlatır hem de suyun ve hamamın ısınmasını sağlar. Bu bakımdan Mesnevî’de şehvet külhan, takva ise hamam olarak tasavvur edilmiştir. “*Dünya şehveti, külhana benzer. Takva hamamı da onunla aydınlanır. Fakat takva sahipleri bu külhanda safa ve zevk içindedirler. Çünkü onlar, hamama girmiş, yunup arınmışlardır*” (Mesnevî, 4/ 20)

6. Ali Şîr Nevâyî’nin Türkçe Divanlarında Takva

Ali Şîr Nevâyî’ye göre kâinatın yaratılış sebebi aşktır. Bu sebeple onun şiirlerinin odağında sevgi ve aşk konusu vardır. O bu hakikati, Garâ’ibü’s-Sıgar’ın dibacesinde geçen rubaide “Allah’ın aşk denizini doldurup insana söz incisi ile keyfiyet cevheri vererek onu bu denize dalgıç yaptığını” söyleyerek estetik biçimde ifade etmiştir.

Subhânellâhi hüve’l-‘aliyyü’l-müte’âl

Kim eyledi ‘ışk bahrını mâl-â-mâl

İnsanı çü anda saldı gavvâs-mişâl

Hem gevher-i hâl birdi hem dürr-i makâl (H. D. Rub. 1)

(Her şeyden münezzeh olan yüceler yücesi Allah, aşk denizini ağzına kadar doldurup keyfiyet cevheri ve söz incisi verdiği insanı dalgıç gibi bu denize saldı.)

Nevâyî’nin Garâ’ibü’s-Sıgar, Nevâdirü’s-Şebâb, Bedâyi’u’l-Vasat ve Fevâidü’l-Kiber adlı divanlarında takva genellikle aşkla ilişkilendirilerek anlatılmıştır. Türk İslam edebiyatı geleneğinde dinin zahiri hükümlerini yerine getirerek cenneti arzulayan zahit tipi ile muhabbeti ve aşkı ön planda tutarak sevgiliye (Allah) kavuşmayı tercih eden rint tipi arasındaki çatışmaya sık yer verilmiştir. Bu durum Ali Şîr Nevâyî’nin söz konusu eserlerinde de dikkati çekmektedir. Aşağıdaki beyitte şeyh sözcüğü ile kastedilen zahit, harabat ehli ise rinttir.

Kılma köp ey şeyh ‘aybım hân-kâhga yitmesem

Kim harâbât ehli hoşrak ehl-i takvâdın yırak (N. Ş. G. 317/6)

(Ey şeyh! Tekkeye gelmesem beni çok ayıplama, harabat ehlinin (rint) takva ehlinde uzak olması daha iyidir.)

Şair her ne kadar takva ehli olmakla itham edilse bile kendisini aşk zümresinden (rint) biri olarak nitelendirmiştir.

Nevâyî içer bâde ol şûh tutgaç

Niçe gerçi takvâ bile müttehemdür (N. Ş. G. 134/9)

(Gerçi hep takva ile itham edilse de Nevâyî, o şûh [sevgili] bade [aşk] sunsa onu içer.)

Tasavvufta geçmiş ve gelecek kaygısından kurtulmuş, anı yaşayan sufiye ibnû'l-vakt denir (Cebecioğlu, 2014, s. 229). Aşağıdaki beyitte gül yüzlü saki ve meyi kendisine ganimet olarak gören Nevâyî kendini ibnû'l-vakt bir rint (âşık) olarak nitelendirmekte, takva ehli ise zahidi karşılamaktadır.

Ey Nevâyî hûr u kevser tangla takvâ ehliga

Sin ganimet tut bu kün gül-çihre sâkî birle mül (N. Ş. G. 371/7)

(Ey Nevâyî! Huri ve kevser yarın takva ehlinedir, sen bugün gül yüzlü saki (sevgili) ile şarap içmeyi (aşkı) ganimet olarak gör.)

Ali Şîr Nevâyî aşkı yücelttiği şiirlerde züht ile birlikte takvayı aşka karşıt bir kavram olarak görmüştür. Bu tür şiirlerde o, zahit tipinin önemseydiği bir kavram olması bakımından takvayı olumsuz tasavvurlar içinde ele almıştır. Züht ve takva ehli dini hükümler konusunda sürekli nasihat eder, âşık ah edip aşk yüzünden çektiği acıları anlatmaya başlayınca züht ve takva ehli dağılıp gider.

Zühd ü takvî ehli pendimga eger cem' olsalar

Gam imes bir âh berkidin barısın butratay (B. V. G. 633/2)

(Züht ve takva ehli öğüdümü dinlemek için toplansalar gam değil, bir ah şimşeği ile hepisini dağıtayım.)

Aşk, tevbe ve takvayı terkettirir. Beyitte gül yanaklı saki sevgiliyi, mey ise aşkı simgelemektedir.

Dime kim tevbe vü takvîni kaçan terk itting

Sâki-i gül-ruh u mey şifteşi tâ boldum (B. V. G. 430/6)

(Tevbe ve takvayı ne zaman terk ettin deme, gül yanaklı saki ve meye mübtela olduğum zaman.)

Takva, akıl sahipleri için söz konusudur. Sevgili, âşığın aklını başından alır. Aşk zuhur edince takva ortadan kalkar.

Kaçan boldung dimeng bîgâne 'akl u hûş u takvîdin

Munı sormag ni hâcet ol periga aşnâ bolgaç (B. V. G. 96/4)

(Akıl sağduyu ve takvaya ne zaman yabancılaştın deme, bunu sormaya gerek yok o periyi [sevgili] gördüğümde beri.)

Âşığın gönlünde takva ve zühte istek yoktur.

'İşk câmidin Nevâyî tevbe kılmak sa'b irür

Hassa kim yok zühd ü takvî birle könglüm ragbeti (F. K. G. 679/9)

(Ey Nevâyî! Aşk kadehinden tevbe etmek zordur, esasında gönlümün züht ve takvaya ragbeti de yoktur.)

Nesnelerin, varlıkların sufînin nazarında yok olması fenâ makamıdır. (Cebecioğlu, 2014, s. 161). Böylece o, her varlıkta Allah'ın kudretinin ve güzelliğinin tecellilerini görecektir. Aşağıdaki beyte göre aşk, fena (yok olma) töresini telkin etmekte; şeyh yani zahit ise takvâyı emretmektedir.

Vasl tahsîli için iy şeyh takvî kılma emr

Kim fenâ âyînin iyleptür manga irşâd 'ışk (F. K. G. 329/8)

(Ey şeyh [zahit]! Kavuşma tahsili için bana takvâyı emretme, aşk bana fena usulünü irşat etmiştir.)

Kulun zât ve sıfatının, Hakk'ın zât ve sıfatında fânî olmasına” fenafillah denilmektedir. Fenafillah, “*Dünya ilgilerini tam anlamıyla ortadan kaldırarak Allah'a yönelmektir*” (Cebecioğlu, 2014, s. 162). Aşağıdaki beyitte fena ilmi ile kastedilen tasavvuftaki fenafillah makamı olmalıdır.

Ey Nevâyî kıl fenâ 'ilmini yahşı kesb kim

Eylegey-sin def' eger takvâ bolursa mübtedî' (N. Ş. G. 291/7)

(Ey Nevâyî! Fena ilmini iyi öğren çünkü takva tekrar tekrar ortaya çıktıkça onu fena ilmiyle yok edeceksin.)

Şeyh yani zahit fena usulünden nasipsiz olduğundan Allah'a kavuşmanın taat ve takvayla mümkün olduğuna inanır.

Bî-nasîb irding fenâ âyînidin ey şeyh kim

Dost vaslın tâ'at u takvâga isnâd eyleding (N. Ş. G. 347/8)

(Ey şeyh fena usulünden nasipsiz olduğun için dostu kavuşmayı taat ve takvaya dayandırdın.)

Aşağıdaki beyitte deyr dünya, bir kadeh-keş muğ-beçe sevgili, din ve takva canibi ise zahit anlamındadır.

Bir kadeh-keş mug-beçe könglüm alıptur deyr ara

Din ü takvî cânibidin iy hayâl-i hâm kit (F. K. G. 82/2)

(Kilise içinde [dünya] bir kadeh sunan güzel gönlümü almıştır, ey din ve takva ehlinde gelen ham hayal benden uzaklaş.)

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde kadeh (şarap) aşkın sembolüdür (Doğan, 2008, s. 68-69). Aşağıdaki beyitte takva ile aydınlanmanın mümkün olmadığı, kadeh (aşk) mumunu parlatmak gerektiği ifade edilmiştir.

Nevâyî imdi kadeh şem'ini yarutkıl kim

Yaruglug olmadı takvâ bile manga melhûz (G. S. G. 295/9)

(Nevâyî! Eğer takva ile aydınlanma mümkün olmadıysa şimdi kadeh (aşk) mumunu parlat.)

Şarabın helal olduğu dönem Hz. İsa'nın devridir. Sevgilinin güzellik bakımından kiliselerdeki duvar resimleri ve heykellerle ilişkilendirildiği beyitte sevgili bir Hristiyan güzeli olarak düşünülmüş; sevgili (sanem) devrinde züht ve takvanın haram, meyın (aşk) ise helal olduğu ifade edilmiştir.

Mey müdâm iç ol leb-i mey-gûn sanem devrinde kim

Zühd ile takvâ haram u mey helâl oldu yana (G. S. G. 548/2)

(O şarap dudaklı put gibi güzel olan sevgilinin devrinde züht ve takva haram şarap [aşk] yine helal oldu, bu yüzden sürekli şarap iç.)

Aşk ile züht ve takva ilişkisi aşağıdaki beyitte imar etmek ve yıkmak tezaadı çerçevesinde açıklanmıştır. Aşkın kişiyi bozarak imar etmesi, aşkın verdiği sıkıntılarla kulu kâmil insan haline getirmesidir.

Zühd ü takvî buzdı âbâd iylemek birle mini

Şükr kim 'ışk u cünûn buzmak bile âbâd iter (B. V. G. 142/2)

(Züht ve takva beni mamur eyleyerek bozdu, şükür ki aşk ve delilik beni bozarak imar eder.)

Bade hem gerçek anlamda hem de mecazi olarak (aşk) takvaya engel teşkil eder. İslamda delilerin dini bir yükümlülüğü yoktur. Cünûn (delilik), âşık olma halini ifade eder ve âşığın aklı başında değildir. Bu bakımdan deliler için takva söz konusu olamaz. Aşağıdaki beyitte Nevâyî, takvaya mâni olan durumları dile getirmiştir. Buna göre gençlik, şarap, aşk ve delilik takvaya engeldir.

Dime zâhid ki takvâga ni mâni' dur ki bar durlar

Şebâb u bâde vü 'ışk u cünûn ser-be-ser mâni' (G. S. G. 305/6)

(Zahit takvaya ne engeldir deme; gençlik, şarap, aşk ve delilik bunların hepsi takvaya manidir.)

Gençlik döneminde takva ve züht ile iştigal etmek zordur. Ama gençlikte ibadet ve taatla uğraşmak ve takva ehli olmak daha faziletlidir. Aşağıdaki beyitte gençlikte takva ehli olmamanın verdiği pişmanlık anlatılmaktadır.

Karıdım 'isyân ara imdi peşimânîlîg ni sûd

Kâşki kılsam idi takvî yigitlik çağıda (B. V. G. 560/6)

(İsyân içinde yaşlandım, şimdi pişmanlık fayda vermez. Keşke gençlik döneminde takva sahibi olsaydım.)

Fevâyîdü'l- Kiberdeki bir mukaddimeden alınan aşağıdaki şiirde de gençliğini günah işleyerek geçiren ve yaşlılığında bunun utancını yaşayan kişinin duyguları dile getirilmektedir.

Öz halining yigitlikide fisk bile tebâhlığı ve karılığda şermendeliğdın rû-siyâhlığıda aytur (Gençliğinde işlediği günahlarıyla harap olanın yaşlılıkta utançtan yüzünün kara oluşunu anlatır)

Yigitlikimde ki takvî vü zühd vakti idi

Fücûr u fisk bile zayı' iyledim evkât (F. K. Muk. 739/1)

(Gençliğimde takva ve züht zamanı idi, günahlarla vaktimi zayı ettim.)

Aşağıdaki beyitte şair, artık yaşlandığını ve gençlik dönemindeki heveslerini terk edip tevbe ederek züht ve takvayı arzulaması gerektiğini söylemiştir.

Nevâyî yigitlikni koy çun karıdın

Kılıp tevbe bol zühd ü takvîga tâlib (B. V. G. 50/7)

(Nevâyî artık yaşlandın, gençlik heveslerini bırak, tevbe edip züht ve takvayı iste.)

Aşağıdaki beyte göre tevbe ve takva yaşlılara lazımdır.

Tevbe vü takvî karıgan ilge boldı lazime

İy yigit bilgil ganîmet 'ışk u mecnûnluk çağın (F. K. G. 522/7)

(Tevbe ve takva yaşlılara gereklidir. Ey yigit! Aşk ve delilik dönemini kendine ganimet olarak bil.)

Nevâyî, takvanın riyasız olması gerektiğine inanmıştır. Aşağıdaki iki beyitte şair bu durumu dile getirmiştir.

Tasavvuf irmez zühd ü takvî vü ta'at

Ki anda riya yol tapar bî-tevakkuf (F. K. G. 319/3)

(Riya onda durmadan yol buluyorsa, züht, takva ve taat tasavvuf değildir.)

İrür mahz-ı takvî velîkin riyâsız

'Ubûdiyyet-i sırf u 'ayn-ı telattuf (F. K. G. 319/4)

(Temiz kulluk ve g z ll k kaynağı halis takvadır ancak takvanın riyasız olanıdır.)

Nev y 'ye g re safaya erişmek isteyen  nce z ht ve takvay  kendisine şiar edinmelidir.

Burun z hd   takv ni iylep ş ar

Didim kim yitişkey saf y  manga (F. K. S. 681/III-6)

( nce z ht ve takvay  şiar ediniz bana bir safa bahşolunur, dedim.)

Sevgilinin g z ll k unsurları da takvaya engel olmaktadır. Aşağıdaki beyte g re sevgilinin g z  islam ehlinin canını alan katil, sa ları ise takva ehlini boğmak i in ip olarak tasavvur edilmiştir.

K zi  sl m ilining canın alurga k til

Z lf  takv  ilining bogz d n asmakka t n b (B. V. G. 42/3)

(G z   sl m ehlinin canını almak i in katildir, sa  telleri takva ehlini boğazından asmak i in iptir.)

Sevgili (k fir), sa  tellerini z nnar ipi gibi salınca takva ehlinin imanında y z bin d ğ m oluşmaktadır.

Veh ni k fir irkin ol kim z lfining z nn r d n

Sald  y z ming  ukde takv  ehlininig  m n da (B. V. G. 563/5)

(Yaz k! O nasıl bir k firdir? Sa larının tellerini z nnar ipi gibi aldı, takva ehlinin imanında y z bin d ğ m oluştu.)

Ali ş r Nev y 'nin T rk e divanlarında takvanın s zc k anlamına, din ve tasavvuftaki manalarına dair anıştırmalar yapılmıştır.  sl m, din, iman, k f r, isyan, akıl, sabır (ş k b), tevbe, taat, ilm, f sk (f cur), riya, fena, feyz gibi din ve tasavvufla ilgili terimler takvayla  eşitli y nlerden m nasebet kurulmak suretiyle ş irlerde zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte z ht ve takva yakın anlamda kullanılmıştır. Beyte g re aşk gelince z ht ve takva gider.

Z hd   takv  butraş ng kim bu ki e mey i keli

Beyt 'l-ahz n nga ş h-i b de-peym y m kil r (B. V. G. 174/2)

(Z ht ve takva dağıl n   nk  bu gece bade sunan ş h sevgilim h z n k şeme mey i meye gelir.)

Aşağıdaki beyitte tevbe ve takva bir arada zikredilmiştir. Beyte g re aş ğ n tevbe ve takvay  terk etmesinin sebebi aşktır.

Dime kim tevbe v  takv ni ka an terk itting

S ki-i g l-ruh u mey ş fteşi t  boldum (B. V. G. 430/6)

(Tevbe ve takvay  ne zaman terk ettin deme g l y zl  bir sakiye ve meye tutulduğ m zaman onları terk ettim.)

Akıl, sabır, z ht ve takva bir arada ve aşkla ilişkilendirilerek aşağıdaki beyitte ge mektedir. ş rhoşun aklı başında değıldir ve ondan kişiye zarar gelebilir. Sevgilinin mest oluşu akıl, sabır, z ht ve takva i in uyarı niteliğı taşımaktadır.

 Akl u sabr u z hd   takv  c n ma k lmang gul v

 ıkt  mest ol ş h turmay imdi her yan botrang z (F. K. G. 224/3)

(Akıl, sabır, z ht ve takva canımda kargaşa  ıkarmay n, o ş h [sevgili] mest  ıkt , ş imdi her yere ka ış n.)

Aşk yağması y z nden g n ldeki sabır, ilim, akıl, z ht ve takva g nl  terk edip gider.

Ni k lsang imdi kil k ngl mge kim t r c-   ış ng d n

ş k b    ilm    akl   z hd   takv d n fer g olmiş (N. ř. G. 264/5)

(Senin aşkının yağmasından sabır, ilim, akıl, züht ve takva gönlü terk etmiş; gel gönlüme ne yapacaksan yap.)

Ali Şîr Nevâyî'nin Türkçe divanlarında takva ile ilgili olarak “takva ili, ehl-i takvâ, ehl-i takvî, zühd ü takvî ili, takvî cânibi” gibi terkiplerle Kur'an-ı Kerîm'de pek çok ayette zikredilen “takva sahibi” (Bakara, 2/66, Tevbe, 9/36, Tevbe, 9/44, Tevbe, 9/123, Hûd, 11/49, Hicr, 15/45, Nahl, 16/30-31, Meryem, 19/13, Meryem, 19/18, Meryem, 19/63, Meryem, 19/72, Meryem, 19/85, Meryem, 19/97, Nûr, 24/34, Furkan, 25/15, Furkan, 25/74, Şuarâ, 26/90, Kasas, 28/83, Zümer, 39/61, Muhammed, 47/15) ifadesine iktibas yapılmıştır. Aşağıdaki beyitte takva ehli ifadesi kullanılmıştır.

Niçe zühd ü 'âfiyet içre körüp takvâ ilin

Özni 'ışk âşûbıdın 'âlem ara rüsvâ körey (G. S. G. 675/5)

(Takva ehlini hep züht ü afiyet içinde kabul edip özümü bu dünyada aşk kargaşasından rezil rüsva olmuş göreyim.)

İsyan ehli olup Allah'ın lütfuyla cennete girecek kişiler olduğu gibi takva ehli içinden Allah'ın kahrına uğrayarak dile düşmüşler de vardır. Bu hususta aklımıza ilk olarak Hz. Âdem ile Şeytan gelmektedir. Hz. Âdem günah işleyip cennetten gönderilmiş, tevbe edip tekrar Allah'ın lütfuna nail olmuştur. Şeytan (Azâzîl) ise takva sahibiyken kibre kapılıp Allah'ın kahrına uğramıştır.

Lutfung allıda kirip ravzaga ehl-i 'ısyân

Kahrıng olganda tüşüp dilga ehl-i takvâ (B. V. G. 3/5)

(Lutfunun karşısında ehli isyan cennete girmiş, kahrettiğinde ise takva ehli dile düşmüştür.)

Züht ve takva ehli, âşıklara sürekli nasihat ederler ve onları ayıplar.

Zühd ü takvî ilidin köp yitti

Her dem ol tilbege bi-dâd ü sitem (F. K. T. 681/V-50)

(Züht ve takva ehlinde her vakit o deliye çok zulüm ve sitem ulaştı.)

7. Ali Şîr Nevâyî'nin Türkçe Divanlarında Takva Metaforları

Ali Şîr Nevâyî'nin Garâ'ibü's-Sıgar, Nevâdirü's-Şebâb, Bedâyi'u'l-Vasat ve Fevâidü'l-Kiber adlı divanlarında takva ile ilgili oluşturulan metaforlar aşağıda grafik şeklinde gösterilmiştir.

7.1. Takva Dehşeti/Takva Âfeti

Takva kelimesinin korkmak, çekinmek anlamlarıyla bağlantılı olarak Nevâyî, takva şikuhu (takva dehşeti) ifadesine yer vermiştir.

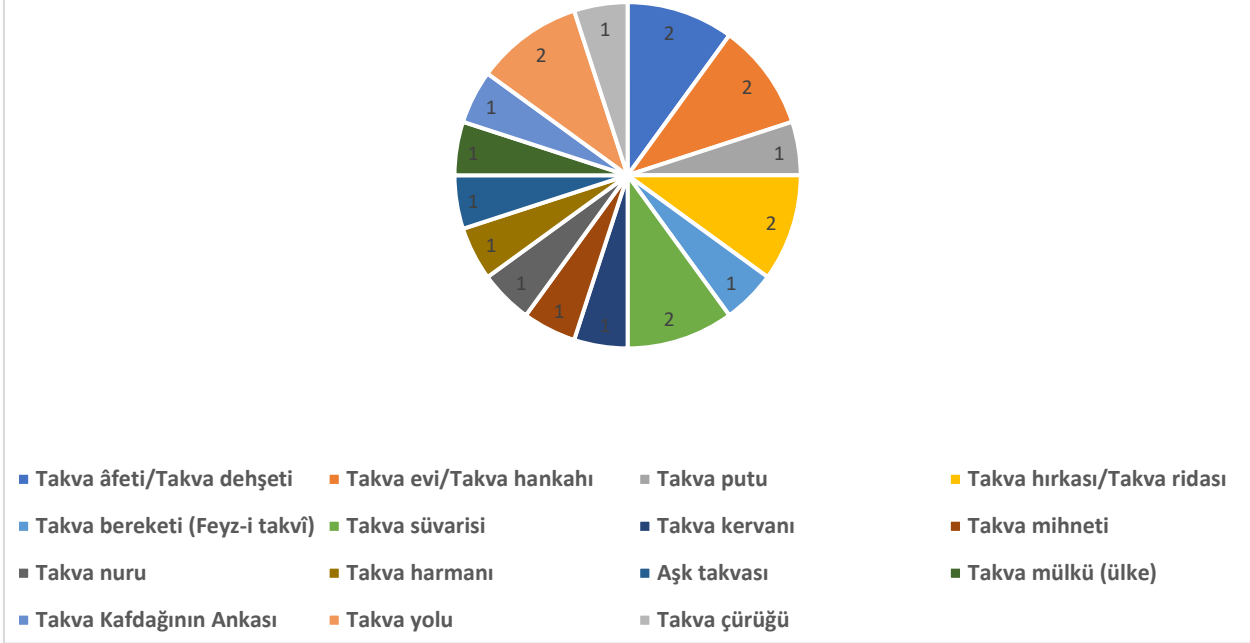
'İşking içre köksüme ança cünûn yaşın uray

Kim hîredning şevketin takvâ şikühın sındıray (G. S. G. 641/1)

(Senin aşkımdan göğsüme delilik gözyaşlarını vurayım. Aklın azametini takva dehşetiyle parça parça edeyim.)

Ali Şîr Nevâyî'nin Türkçe Divanlarında Takva Metaforları

Grafik 2: Ali Şîr Nevâyî'nin Türkçe Divanlarında Takva Metaforları

Takva ve riya zahide, aşk ise rinde ait hasletlerdir. Aşağıdaki beyitte kadeh (aşk), kişiye verdiği sıkıntılar bakımından takva ve riya ile kıyaslanmıştır.

Sâkiyâ bâde ki takvî ü riya âfetidin

Yahşırak bolsa manga sâgar-ı sahbâ âfet (B. V. G. 87/6)

(Ey saki! Bana göre kadeh belası takva ve riya belasından yeğdir.)

7.2. Takva Evi /Takva Hankahı (Tekke)

Takvanın ev olarak tasavvur edilmesi evin insanın barınağı olması, takvanın da kişiyi günah işlemekten dolayısıyla da günahların karşılığı olan azaptan koruyacağı düşüncesine dayanmaktadır. Aşağıdaki beyitte takva ev olarak tasavvur edilmiştir. Tasavvufi bir tabir olan subha “binefsihi aşikâr mevcut olmayıp fakat eşyanın sureti ile vuzuh bulduğu için heyula denilen (hebâ) güneşin ışığında görülen ince toz” demektir (Cebecioğlu, 2014, s. 444). Beyte göre külbe-i hammâr, mecazen tekke yani mürşidin bulunduğu yer anlamındadır.

Takvâ ivi hem-vâr irür subham ipi zünnâr irür

Öy külbe-i hammâr irür tâ kördüm ol çîn lu’betin (G. S. G. 520/5)

(Takva evi [benim için] uygundur, subhamın ipi zünnâr ipidir. O kaşlarının oyunlarını gördüğümünden beri benim evim şarap evidir.)

Aşağıdaki beyitte aşk ve sevgiyle zıt bir mahiyette telakki edilen takva, tekke olarak tasavvur edilmiştir.

‘İşk küfri birle takvî hân-kâhın buzmayın

Büt hayâlidin köngül deyrini ma’mûr itmeyin (B. V. G. 507/3)

(Aşk küfrüyle takva tekkesini bozmayın, sevgili hayalinden gönül kilisesini mamur etmeyin.)

7.3. Takva Putu

Takva ve akıl putlarını taş ile kırmak, aşkın önündeki engelleri kaldırmak anlamına gelmektedir. Çünkü aşk akıl ve sakınma değil, delilik ve cesaret işidir. Bu sebeple aşkın önündeki bu engelleri kaldırmak yani akıl ve takva putlarını taş ile kırmak gerekir. Beyitte delilerin taşlanması ve katedeki putların kırılması hadisesi anımsatılmıtır. Delilerin taşlanması bir mazmun olarak melametın verdiği sıkıntılara katlanmaktır. Katedeki yahut gönüldeki putların kırılması masıvanın terk edilip tevhidin ortaya çıkmasıdır.

Cünûn taşı harâbat içre her dem köksüme urmak

İrür takvâ vü dâniş bütlerin taş birle sındurmak (G. S. G. 327/1)

(Delilik taşını her vakit meyhanede içinde göğsüme vurmak, takva ve akıl putlarını taşla kırmaktır.)

7.4. Takva Hırkası/Takva Örtüsü

Takvanın hırka olarak düşünülmesi, hırkanın züht ve takva ehli tarafından giyilen bir giysi olmasındandır. Ayrıca hırka ve rida, bedeni muhafaza etmekte takva ise insanı günah işlemekten korumaktadır. Bu bakımdan aralarında benzerlik söz konusudur.

Çü pîr-i deyr takvâ hırkasın köydür didi ger hod

Anıng her târıdur cân riştesi bolmas bakıp turmak (G. S. G. 327/3)

(Kilise [meyhane] ulusu, takva hırkasını yak dedi ancak onun her teli can ipliğindendir böyle bakıp durmak olmaz.)

Takvâ ridâsı birle kim mescidga bardım deyrdin

Ay mug-beçe înek ridâ boynumda ger kıldım güneş (G. S. G. 575/2)

(Takva örtüsüyle kiliseden mescide vardım. Ey meyhaneci çırağı! Günah işledimse de rida boynumdadır.)

7.5. Takva Bereketi

Bir tasavvuf terimi olan feyz, taşmak anlamına gelir. İlâhi tecelli, bu kelimeyle ifade edilir. Feyz, her an ortaya çıkmaktadır. Varlıklar, bu feyz vasıtasıyla meydana gelir. Ancak bu varlık, zâtlarındaki imkân sebebiyle yok olmakta, fakat Hakk'ın feyziyle aynı zamanda var olmaktadır (Cebecioğlu, 2014, s. 165). Murtâz "alıştırılmış, eğitilmiş (hayvan)" (Ünlü, 2013, s. 782) anlamına gelir, mecazi olarak terbiye edilmiş nefsi karşılamaktadır.

Feyz-i takvîde çu yok bil kim irür ey murtâz

Mebde'-i feyz köp ü mey-kede pîri feyyâz (B. V. G. 276/1)

(Ey terbiye edilmiş nefis! Feyzin kaynağı çoktur ve meyhanede ulusu [mürşit] çok feyz sahibidir. [Onlardaki feyz] takva feyzinde yoktur, [bunu] bil.)

7.6. Takva Süvarisi

Ruh ve aşkın takvayla ilişkilendirildiği aşağıdaki beyitlerde, takva süvarisi ifadesiyle bir ordu tasviri yapılmış, böylece bu kavramlar somutlaştırılarak anlatılmıştır. Hayl "1. at. 2. at sürüsü. 3. atlı sürüsü. 4. zümre, takım, gürh" (Develioğlu, 2003, s. 535) manalarına gelir. Kömek, yardım (Rahimi, 2016, s. 1435) demektir.

Çu rûh hayliga nefis ister olsa artukluk

Yitür ilacıga takvî sipahı birle kömek (B. V. G. 325/3)

(Ruh zümresi nefsi çok fazla arzu ederse onlara ilaç olsun diye takva süvarisiyle yardım ulaştır.)

Yüz tümen takvî sipâhın rahşî iyler pâ-y-mâl

Mest iyler çağda cevân hûbluk meydânında (B. V. G. 563/2)

(Sarhoş [aşk] olup sevgi meydanında dolaşılan çağda, [seni] yüz binlerce takva süvarisinin atı ezer.)

7.7. Takva Kervanı

Aşk, takva ilişkisinin söz konusu edildiği beyitte hayat bir yolculuk, takva kervan olarak düşünülmüştür.

‘İşk zühdüm haylıga ot salsa tang yok kim bu berk

Dehr ara köp beyle takvî kârvânın örtedi (B. V. G. 613/6)

(Aşk, zühdümün atına/zümresine ateş salsa buna şaşılmaz, bu şimşek dünyada böyle takva kervanını çok yaktı.)

7.8. Takva Nuru

Şair, ruhu aydınlatığını düşündüğü takvayı nur (ışık) olarak hayal etmiştir.

Rûh anglap cebhesidin nûr-ı takvî lem’asın

‘Akl tapıp zâtıdın ‘ilm ü sa’adet savletin (B. V. K. 660/23)

(Ruh bir bakıma takva ışığının parıltısını anlamış; akıl onu özünden, ilim ve saadet ise atılganlığından bulmuş.)

7.9. Takva Mihneti

Allah’a olan sevgi, saygı yahut korku sebebiyle nefsin isteklerini kısıtlamak sabır gerektiren zor bir iştir. Bu bakımdan aşağıdaki beyitte oruç ve takva gönüldeki sıkıntı olarak görülmüştür.

Kilgen irmiş meh-veşim bayram hilâlin körgeç ok

Zâyil iylerge köngüldin savm u takvî mihnetin (B. V. K. 660/42)

(Bayram hilalini görünce ay yüzlüm gönülden oruç ve takva zahmetini yok ederek hemen gelirmiş.)

7.10. Takva Harmanı

Kolay tutuşması bakımından takvanın harman olarak düşünüldüğü beyitte takva ehlinin ibadet ve taatı neticesinde elde edeceği sevabın bir anda yok olabileceği gerçeği anımsatılmıştır.

Kaysı takvî hırmenin fîsk otıdın köydürmedim

Kaysı tevbe nahlini nefis ilgidin sındurmadım (F. K. G. 427/1)

(Hangi takva harmanını günah ateşiyle yakmadım, hangi tevbe fidanını nefis elinden kırdırmadım?)

7.11. Aşk Takvası

Nevâyî’nin Türkçe divanlarında genellikle aşk ve takva iki karşıt kavram olarak algılanmıştır. Aşağıdaki beyitte gönül, aşk takvasında ilerlemek isteyen bir zahit olarak düşünülmüştür.

Takvî-yı ‘ışk ara çü ‘azîmet tiler köngül

Evvel kirek ki ber-taraf itseng barı ruhas (N. Ş. G. 272/6)

(Gönül aşk takvası içinde yol almak ister, önce onun önündeki tüm engelleri kaldırman gerek.)

7. 12. Takva Mülkü

Sevgilinin güzellik unsurlarının din, züht ve takva ile ilişkisine değinilen aşağıdaki beyitte sevgilinin gözleri din yolunu kesen eşkıya, züht ve takva ise ülke olarak tasavvur edilmiştir.

Tâ karakçı közlering dîn yolını urdılar

Zühd ü takvâ mülkidin kilmedi bir kârvân (N. Ş. G. 445/4)

(Yağmacı gözlerin din yolunu kestikleri için züht ve takva yurdundan bir kervan gelmedi.)

7. 13. Takva Kafdağının Ankası

Anka, Kafdağında yaşadığına inanılan esfanevi kuştur. Klasik Türk şiirinde Kaf, varlık âlemini kuşatan bir dağ olarak düşünülmüştür (Schimmel, 1999, s. 408; Pala, 2003, s. 261). Aşk-takva ilişkisinin söz konusu edildiği beyitte, aşkın hevaya düşkün sivrisinekleri akıl ve takva kafının ankasını azık yapar denilerek aşkın akıl ve takvayı yok ettiği ifade edilmiştir.

Ni hevâyîdür hevâsı ‘ışk kim her peşşei

Tu’me eyler ‘akl u takvâ kâfının ‘ankâsıdın (N. Ş. G. 469/4)

(Aşk öyle hevâyîdir ki onun her bir sivrisineği akıl ve takva kafının ankasını kendine azık eyler.)

7. 14. Takva Yolu

Tasavvuf edebiyatına göre takva (züht) ve aşk kişiyi sevgiliye (Allah) ulaştıran iki yoldur. Takva; korku ve saygı duyarak veya Allah’ın vadettiği nimetlere kavuşmak arzusuyla tercih edilen bir yoldur. Tasavvuf edebiyatında bu yola pek rağbet gösterilmeyip muhabbetle vuslata ermek yani aşk, daha muteber görülmüştür. Aşağıdaki beyitlerde züht ve takva kişiyi Allah’a ulaştıran bir yol olması bakımından söz konusu edilmiştir.

Anıng dik zühd ü takvâ yolını urdung çıkıp ösrük

Ki tüşti yüz mining pârsâ hammârlıglarga (N. Ş. G. 571/5)

(Esrik bir şekilde çıkıp onun gibi züht ve takva yolunu kestin, böylece yüz binlerce sofı meyhaneciliğe (mürşit) düştü [razı oldu].)

Sevgiliye kavuşmak için varlıktan (masıva) geçmek gerekir. Buna tasavvufta fena makamı denir. Yol olarak tasavvur edilen takva aşağıdaki beyitte varlıkla ilişkilendirilmiştir. Vuslata ermek için varlıktan ve maddeden kurtulmak gerekir. Bu sebeple takva, kişiyi vuslata erdiremez.

Vaslıng ikbâlini takvî yolıdın

Tiledim tutmadı ol çunki vücûd (F. K. T. 688/III-27)

(Sana kavuşmanın ikbalini takva yolunda arzu ettim, o varlıkla ilgili olduğundan tutmadı.)

7. 15. Takva Çürüğü

Mutasavvıflara göre gönülde sadece Allah sevgisi olmalıdır, onun dışındaki her şey çerçöp gibidir. Gönülün bunlardan temizlenmesi gerekir. Bunlar aynı zamanda kesrettir. Aşk, kişiyi Allah’a ulaştıran bir yoldur. Takva yolu ise sağlam bir yol değildir. Çirmek, “Kurumak, buruşmak, füsürde olmak, çürümek” (Ünlü, 2013, s. 252); çirim ise “(1) buruşuk, (2) pis, kir, irin” (Durgut, 1995, s. 326) manasına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte de aşk yüceltilmiş, züht ve takva çürüğü çokluk bakımından çerçöple ilişkilendirilmiştir. Ayrıca Maide Suresi’ndeki “(Ey Muhammed!) De ki: “Pis ile temiz bir olmaz. Pisin çokluğu hoşuna gitse bile. Ey akıl sahipleri! Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.” (Mâide, 5/100) ayete mana iktibası yapılmıştır.

Berkdin lem’a vü hâşâk u hasîdin kûh kûh

‘İşk yalguz zühd u takvâ çirmekidin hayl hayl (N. Ş. G. 383/4)

(Şimşekten [bir] ışık [olur], çerçöp dağ dağdır. Aşk tek başınadır, züht ve takva çürüğünden ise sürü sürü [vardır.]

SONUÇ

Mesnevî-i Şerif’te takva ile ilgili metaforlar daha çok takvanın sözlük anlamına dair anıştırmalar üzerine teşekkül etmiş, takvanın insanı gûnahtan koruma hususiyeti vurgulanmıştır. Mesnevî’de takvanın övgü unsuru olarak kullanıldığı durumlar da mevcuttur. Takva sahibi olduğu düşünülen bazı mutasavvıflardan övgüyle bahsedilmiştir. Söz konusu eserde takva; kan, atlas/elbise, can, renk, yeşillik, top (gûy) ve hamam olarak tasavvur edilmiştir. En çok tercih edilen metafor takva atlası/takva elbisesidir (%25).

Ali Şîr Nevâyî’ye göre takva riyasız olmalıdır aksi halde züht, takva ve taat tasavvuf değildir. Temiz kulluk ve güzelliğin kaynağı riyasız takvadır. Ali Şîr Nevâyî Türkçe divanlarında takvayı kelimenin sözlük ve terim anlamını da anımsatarak İslam, din, iman, küfür, isyan, akıl, ilim, taat, fık (fücür), riya, züht, tevbe, sabır, fena, fenafillah, feyz, gibi din ve tasavvuf terimleriyle ilişkilendirerek ele almıştır. O, nasihat üslubuyla yazdığı şiirlerinde takvayı ömrün yaşlılık dönemiyle ilişkilendirilmiş; gençliğini günah işleyerek geçirip takva gerektiren işler yapmayan kişilerin pişmanlık ve hayıflanmalarını, yaşlılık döneminde takva gerektiren ameller yapmak gerektiğini, gençlikte takva sahibi olmanın zor olduğunu ifade etmiştir.

İslam edebiyatı geleneğinde hakiki imana ulaşma çabası genel olarak iki tip üzerinden anlatılmıştır. Bunlardan rint, muhabbet ve aşk vasıtasıyla hakiki imana erişmeyi amaçlarken zahit (sofu, şeyh) ise züht ve takva aracıyla bu hedefe ulaşmaya çabalar. Bu bakımdan Ali Şîr Nevâyî’nin Türkçe divanlarında takva ile ilgili en çok üzerinde durulan husus, takvanın aşk ile zıt bir biçimde konumlandırılmasıdır. Buna göre aşk, sevgili, sevgilinin güzellik unsurları takvanın önünde bir engeldir. Şair bir beyitte takva ile aşkı meczetmiş, aşk takvası metaforunu kullanmıştır.

Nevâyî’nin Türkçe divanlarında farklı bağlamlar çerçevesinde takva; dehşet/âfet, aşk, ev/hankâh (tekke), put, hırka/örtü, bereket, süvari, kervan, nur, mihnet, harman, mülk (ülke), Kafdağının ankası, yol ve çürümüş bir varlık olarak tasavvur edilmiştir. Takvayla ilgili en çok oluşturulan metaforlar takva dehşeti/takva âfeti (%10), takva evi/takva hankahı (%10), takva hırkası/takva örtüsü (%10), takva süvarisi (%10) ve takva yoludur (%10).

Ali Şîr Nevâyî’nin Türkçe divanlarında oluşturulan takva metaforları, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin Mesnevisindeki takva metaforlarından daha çeşitlidir. Bu durum Mesnevî’nin bir nasihat kitabı olmasıyla izah edilebilir. Zira iki sanatkârın eserlerini yazma amaçları farklıdır.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ile Ali Şîr Nevâyî’nin söz konusu eserlerinde takva konusunda ortak metafor, bu kavramın bir elbise olarak düşünülmesidir. Bu ortaklık kültürümüzün iki güzide şahsiyetinin eserlerinde Kur’an-ı Kerim’in üslup özelliğinden faydalanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim bu ifade Kur’an-ı Kerim’de (A’râf, 7/26) zikredilmiştir. Aynı şekilde Kur’an-ı Kerim’de pek çok ayette geçen takva sahipleri tabiri de iki sanatkâr tarafından pek çok kez ıktibas edilmiştir.

KAYNAKÇA

Akalın, Şükrü Halûk vd. (2011), *Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arpaguş, Sâfi (2008), *Mevlânâ ve İslâm*, İstanbul, Vefa Yayınları.

Ateş, Süleyman (1988). *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsîri*, C. 1, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat.

Bilmen, Ömer Nasuhi (1967), *Dinî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi*, İstanbul, Bilmen Basımevi.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmail bin İbrâhim el-Cu’fî (1413/1992), *el-Câmiu’s-Sahîh*, İstanbul, Çağrı Yayınları.

- Cebeci, Oğuz (2013), *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, İstanbul, İthaki Yayınları.
- Cebecioğlu, Ethem (2010), *Tasavvuf Klasikleri*, İstanbul, Erkam Matbaacılık.
- Cebecioğlu, Ethem (2014), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Otto Yayıncılık.
- Ceyhan, Semih (2004), “Mesnevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, s. 325-334.
- Davudoğlu, Ahmed (1977), *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, Sönmez Neşriyat.
- Devellioğlu, Ferit (2003), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi.
- Doğan, Muhammed Nur (2008). “Divan Şiirinde Şarap Metaforları”, *Türk Dili ve Edebiyatı*, S.38, s. 68-86.
- Durgut, Hüseyin (1995), *Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî Lügât-ı Çağatay ve Türkî-i Osmânî (Cild-i Evvel)*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi.
- Ebû Abdîrrahmân Ahmed bin Şuayb (1992), *Sünenü’n-Nesâî*, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Ebû Dâvûd, Süleymân bin el-Eş’as bin İshâk el-Ezdî es-Sicistânî (1409/1988), *Sünenü Ebî Dâvûd*, (Thk. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrût, Müessesetü’l-Kütübî’s-Sekafiyye.
- Erginli, Zafer (2006), *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kalem Yayınları.
- İbn Mâce, Muhammed bin Yezîd (1992), *Sünenu İbn Mâce*, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Kaçalin, Mustafa Sinan (2011), *Niyâzî Nevâyî’nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar El-Lügâtü’n-Nevâiyye ve’-İstişhâdâtü’l-Çağatâ’iyye*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karabey, Turgut (2017). *Nesîmî Hayatı-Sanatı-Eserleri-Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaman, Hayrettin vd. (2014). *Kur’an Yolu Meâlî*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kanar, Mehmet (2010). *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Say Yayınları.
- Kartal, Ahmet (2021). *Lûgat-i Nâcî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kuşeyrî (1978), *Kuşeyrî Tasavvufun İlkeleri I (Risâle-i Kuşeyrî)*, (Çeviren: Tahsin Yazıcı) İstanbul, Kervan Kitapçılık.
- Lakoff, George ve Johnsen, Mark (2015), *Metaforlar (Hayat, Anlam ve Dil)*, (Çeviren: Gökhan Yavuz Demir) İstanbul, İthaki Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1995), *Mesnevî I*, (Çeviren: Veled İzbudak), İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1995), *Mesnevî II*, (Çeviren: Veled İzbudak), İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1995), *Mesnevî III*, (Çeviren: Veled İzbudak), İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1995), *Mesnevî IV*, (Çeviren: Veled İzbudak), İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1995), *Mesnevî V*, (Çeviren: Veled İzbudak), İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1988), *Mesnevî VI*, (Çeviren: Veled İzbudak), İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Muallim Nâcî (2021). *Lûgat-i Nâcî*, (Hazırlayan: Ahmet Kartal), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Muratoğlu, Atillâ (2018), *Sabır*, Konya, Damla Ofset Anonim Şirketi.

Mütercim Âsım Efendi (2013), *El-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, (Hazırlayan: Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Onay, Ahmet Talât (2016), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Ankara, Berikan Yayıncılık.

Öngören, Reşat (2004), “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, s. 441-448.

Pala, İskender (2003) *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: LM yayınları.

Rahimi, Ferhad (2016), Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Redhouse, James W. (2016). *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye*. Haz. Recep Toparlı, Betül Eyövge Yılmaz, Yaşar Yılmaz. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Redhouse James (2016), *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye*, (Hazırlayan: Recep Toparlı, Betül Eyövge Yılmaz, Yaşar Yılmaz), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Saygın, Muhterem (2022). Ali Şîr Nevâyî'nin Garâ'ibü's-Sıgar Adlı DivanınınTahlili. Doktora Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Saygın, Muhterem (2023). Ali Şîr Nevâyî'nin Garâ'ibü's-Sıgar Adlı Divanında Allah Tasavvuru, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı/Issue: 34, s. 190-225.

Schimmel, Annemarie (1999). *İslam'ın Mistik Boyutları*. Çev. Ergun Kocabıyık. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Şemseddin Sami (1978), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, Çağrı Yayınları.

Taberî, Muhammed bin Cerîr (2000), *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, (Thk: Ahmed Muhammed Şâkir), b.y. Müessetü'r-risâle.

Tatçı, Mustafa (2016). *UNESCO 2016 Hoca Ahmed Yesevî Yılı Anısına Dîvân-ı Hikmet Hoca Ahmed Yesevî*, Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme- Araştırma Dizisi, Yayın No: 29, ISBN: 978-9944-237-35-2, Ankara.

Tirmizî (1356/1937-1382/1962), *el-Câmi'u's-şâhih: Sünenü't-Tirmizî*, (Nşr: Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire, V, 736, 738.

Uludağ, Süleyman (2010), “Takva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 39, s. 484-486.

Ünlü, Suat (2013), *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya, Eğitim Yayınevi.

Yardım, Ali. (2008), *Mesnevî Hadîsleri*, İstanbul, Damla Yayınevi.